

Završni dio zaključnoga poglavlja razmatra odnos američkih Slovenaca prema raspadu Austro-Ugarske i stvaranju jugoslavenske države, njihovo pretežno republikansko raspoloženje, odnosno opredjeljenje koje će se ostvariti zahvaljujući i njihovim naporima tek stvaranjem nove Jugoslavije.

Uz rezime («Slovenian Americans, and the events in the old homeland during World War II») na engleskom ziku, autor je posebna poglavlja posvetio izvorima i literaturi, što zajedno s velikim brojem referenci svjedoči o visokoj znanstvenoj razini ove knjige.

Branimir Banović

Академия наук СССР — Сибирское отделение

ПОЛИТИЧЕСКАЯ ССЫЛКА В СИБИРИ XIX — НАЧАЛО XX В. ИСТОРИОГРАФИЯ И ИСТОЧНИКИ

Новосибирск, 1987. 226 стр.

Politička progonstva u Sibir izazivaju desetljećima nesmanjeni javni interes. Tome bez sumnje pridonosi dugotrajni kontinuitet sibirske prakse, surovost klimatskih uvjeta u kakvim su živjeli prognanici i stanovita misterioznost tih golemih prostranstava, ali i neki sasma konkretni povodi (npr. za nas Jugoslavena: tridesetak članova partijskog vrha, koji su tamo zaglavili, ili Steinerovih »7.000 dana u Sibiru«). Osim toga, navikli smo da o sibirskom paklu govore obično oni koji su ga sami osjetili, ili pak oni koji sibirska progonstva koriste u kritici ruskog (sovjetskog) sistema.

Pred nama je sada zbornik građe sa znanstvenog simpozija što ga je lipnja 1984. u Čiti Sibirski organizirao odjel Akademije nauka SSSR-a, pa je utoliko zanimljivije pogledati sadržaj podnesenih referata. Dodajmo odmah da je ovaj zbornik nastavak ciklusa radova toga Akademijina odjela koji razmatraju sibirske političke progone*, ali

* Progonstvo i robija u Sibiru, 1975; Progonstvo i društveno-politički život u Sibiru, 1978; Politički progoni u Sibir, 1983; Progonstvo dekabrista u Sibir, 1985. Sve navedeno tiskano je u Novosibirsku kod istog izdavača.

i to da se svi radovi okončavaju istraživanjem kaznene politike carske Rusije (dosežu do početka XX. stoljeća). Pa tako i ovaj posljednji!

Radovi u zborniku sistematizirani su u dvije grupe: historiografija (osam referata) i izvori (jedanaest). Zbornik ima i predgovor, a na kraju je indeks imena. Tiskan je u 2.250 primjeraka (ovo navodimo jer nam se za sovjetske izdavače takva naklada čini premalenom).

U šarolikosti simpozijskih referata jedna boja (misao vodilja) ipak dominira: kontinuitet političkog djelovanja prognanih nastavlja se i u nepovoljnim uvjetima robije! U većine nisu opaženi nikakvi znaci rezignacije i apatije. Razlike u političkim shvaćanjima prognaničkih kohorti ne smanjuju se ni u izgnanstvu i među njima traje jaka interakcija i konfrontacija (ref. Ušakova, Šilovski). Utjecaj političkih prognanika na revolucionarni pokret u sibirskom području od ogromnog je značenja (Zinovjev).

Teški uvjeti života u progonstvu ne samo da nisu doveli do političke pasivizacije, nego su kažnjenici uspjeli održavati tijesnu vezu sa slobodnim tiskom na Zapadu. Rudnickaja piše o takvoj povezanosti sa Slobodnom ruskom tipografijom Hercena i Ogareva u Londonu.

Neki referenti su za temu uzeli konkretni sporni slučaj sovjetske historiografije, te ga nastojali sagledati i interpretirati u svjetlu novih izvora. Tako se Poroh bavi nekim spornim pitanjima iz robijaško-prognaničkog razdoblja života dekabrista Jakuškina, a Sesjunina nastoji dokazati da nije bilo nikakva »djela« sibirskog separatizma te da zbog toga nije moglo biti ni političkog progona. Referat Mihajlove tretira ulogu »petraševaca« u Sibiru i daje sintetski prikaz ovog problema u suvremenoj sovjetskoj historiografiji.

Jednako kao i referati iz historiografije raznovrsni su i oni o historijskim vrelima. Izvorima za istraživanje progona dekabrista bavi se Vilkov (radovi dekabrista kao izvor za historiju sibirskih gradova — na primjeru Čite), Taljskaja (pisma dekabrista Brižena III. odjeljenju, nadležnom za politička progonstva), te Konstantinov i Čuprik (rezultati istraživanja dekabri-

stičke nekropole u gradu Petrovsk-Zabajkalski). Haziahmetov referira o tzv. masovnim izvorima za historiju sibirskih političkih progonstava, a Margolis iznosi rezultate sociološko-statističke analize biografija političkih robijaša učesnika druge etape oslobodilačkog pokreta u Rusiji.

Pojavom navodnog sibirskog separatizma pozabavio se i Nagajev (izvori i literatura za historiju »Omskog djela«), a Poroh prema novim materijalima reinterpreтира ulogu Hercenova »Zvona« u borbi za oslobodenje Butaševiča-Petraševskog. Novinskim tiskom kao historijskim izvorom za izučavanje sibirskih političkih progonstava bave se referati Kuruskanova i Sosnovskaje. Ostrovski piše o izvorima za historiju političkih progonstava Poljaka u Sibir krajem prošlog i početkom ovog stoljeća, a Đakov upućuje na nove izvore za proučavanje robijaških godina F. M. Dostojevskog.

Iz nabrojenog očigledno je da bi pojedinačni prikaz ovoga kolektivnog rada zahtijevao puno prostora. U zborniku se, naime, razmatraju mnoga pitanja raznolike historiografske tematike i povijesnih vrela.

Iako su vrijedni pažnje i referati koji obrađuju utjecaj političkih prognanika na revolucionarni pokret u sibirskom području i internacionalne veze sibirskih prognanika s tiskom u Londonu, nova valorizacija tzv. »djela« sibirskog separatizma, te novi historijski izvori (npr. za istraživanje političkih progona Poljaka u Sibir, ili »masovnih« izvora za historiju sibirskih političkih progonstava pred Oktobar) odlučili smo se detaljnije prikazati samo referat Gorjuškina i Dergačeva (Suvremeni buržoaski anglo-američki historičari o političkom progonstvu u Sibir u XIX. do početka XX. stoljeća). Na ovo smo se odlučili s dva razloga. Prvo, Gorjuškin je pisac predgovora (redaktor nije naveden) te smatramo da je znatno utjecao i na organizaciju simpozija i na uređivanje zbornika; i drugo, mnogo važnije, iz ovog se referata daju vidjeti osnovna polazišta i drugih referenata.

Po Gorjuškinu i Dergačevu veliki interes suvremenih građanskih anglo-američkih historičara za sibirski progonstva političkih protivnika carske

samovolje (samodržavlja) i vlastelinskog prava proizlazi iz sasvim aktualnih konfrontacija komunističke i građanske ideologije. Izjednačavajući u svojim radovima carističku kaznenu politiku i krivično zakonodavstvo SSSR-a podgrijavaju odijum spram sovjetskog sistema. (U tom kontekstu, po mišljenju ove dvojice autora, valja promatrati i Pariški kolokvij iz 1983. u kojem su razmatrani problemi iz povijesti Sibira.) Zapadni građanski historičari progonstvo promatraju permanentnom mjerom obračuna s političkim protivnicima »prisutnu u svim fazama historije čovječanstva«. Takav nehistorijski i neklasni pristup (T. Armstrong, A. Wooda i drugih) vodi ih do tvrdnje o »vječnosti progona«. Polazeći s pozicija odricanja objektivnih datosti i zakonomjernosti promjena u proizvodnim snagama i u društvu uopće, vjeruju u vječnost kapitalističkog sistema. Zato oni — ili subjektivistički (voluntaristički) koriste izvore — ili, u boljem slučaju, pozitivistički iznose činjenice izbjegavajući njihovu klasnu ocjenu.

Gorjuškin i Dergačev nastavljaju nabrajati prigovore:

Građanski historičari sami priznaju (Alan Wood) da ova problematika nije postala predmetom specijalnog istraživanja u zapadnoj historiografiji (izuzev istraživanja Sullivana, Mazoura i Barrata o političkim progonstvima dekabrista). Češće se ova pitanja razmatraju u sklopu općih radova posvećenih revolucionarnim pokretima u Rusiji ili njezinu društveno-ekonomskom razviku (Ulam, Walkin, Armstrong, Connoly). Sve ovo ih ipak ne smeta da izriču vrlo decidirane tvrdnje.

Svoje tvrdnje građanski historičari ne potvrđuju stvarnim materijalom, već ih konstruiraju iz glave (tako Tupper u »To the Great Ocean« konstatira da politička progonstva pogoduju prijelazu k teror, koji se očituje kao »neizbježni fenomen ruskog političkog života«).

Koriste se uglavnom izvorima službene građanske i malograđanske provenijencije (carske i građansko-liberalne novine i žurnali; biografije nekih prognanih narodnjaka, menjševika i socijal-demokrata ili samo detalji iz biografija Raevskog, Štejingelja i Podžia

objavljeni na Zapadu; putopisni dojmovi stranih namjernika) ali vrlo rijetko posežu za, na primjer, Kennanovom knjigom »Sibir i progonstvo« jer ih smeta njezina istinoljubivost.

U njihovim radovima nema nikakvih novih arhivskih podataka. U posljednje vrijeme koriste stvarnu građu iz radova sovjetskih istraživača (npr. Pajs se koristi Zajončkovskim, a Stephan Senčenkom). No kvaliteta rada ne ovisi samo o korištenim izvorima nego i o metodologiji istraživanja i interpretaciji rezultata. Tako psihologistički pristup tjera Mazoura u krajnost, pa politička progonstva vidi kao izraz nacionalnih crta koje karakteriziraju cijeli ruski narod, a progone vidi kao simbol »zagonetne i nerazumljive« duše ruske nacije!? I on i drugi pri tom zaboravljaju da je progonstvo kao mjera vladajuće klase protiv narodnih masa uvelike primjenjivana u zapadnoevropskim i drugim kapitalističkim zemljama.

Oni (građanski historičari) istu praksu u Rusiji i na Zapadu ne gledaju jednako, dapače suprotstavljaju ih, pa kao Wood tvrde da se »u Rusiji po historijskim i geografskim oblicima sistem progonstva razvijao nezavisno od drugih država«, a Armstrong »bitnu« razliku između progonstava u Sibir i (britanskih) u Australiju vidi u godinama primjenjivanja te kaznene prakse (prvo je trajalo 300 godina, a drugo 50—70 godina). Autori smatraju da je jedva potrebno dokazivati kako trajanje primjene bitno ne mijenja smisao mjere.

Kirby, Stephan i drugi nazivlju sibirski progonstva »čudovišnim« i užasnim« u usporedbi sa sličnim mjerama u drugim zemljama, pa ih autori podsjećaju na žalosne ishode engleskih i francuskih prognaničkih represalija. U 1775. i 1776. englesko zakonodavstvo uputilo je u Zapadnu Afriku 746 okovanih robijaša, od kojih su 334 u teškim robijaškim uvjetima umrli, a 271 je ubijen pri pokušaju bjekstva! Od 1788. počinje progonstvo u Australiju (ove se godine slavi taj jubilej!). Za svakoga upućenog robijaša sudac je dobivao više od 17 funti sterlinga, nezavisno hoće li prognanik tamo stići živ ili mrtav. Žive je čekao »raskoš« prisilnog rada i bijeda stanovanja. Još

1836. od svih naseljenika Novog Južnog Velsa 72% bili su bespoštedno eksploatirani prognani prisilni radnici. Po priznanju guvernera Tasmanije oni su se zapravo nalazili u ropskom položaju. Tako su engleski sudovi obračunavali i sa svojim političkim protivnicima, irskim republikancima, čaristima i drugima. Ni vladajuća klasa Francuske nije bila ni malo milosrdnija spram svojih protivnika. Na Novoj Kaledoniji izgradila je sistem nesnosnih uvjeta života političkih prognanika — zapravo sistem za njihovo uništenje! U tridesetgodišnjem razdoblju 1863—1894. kroz muke robije i progonstva prošlo je oko 40 tisuća osuđenih (1894. prognanici su činili oko polovice sveukupnog stanovništva otoka). Autori ovog referata ističu da brojke pokazuju kako je francusko i englesko sudstvo, jednako kao i ruski caristički sistem, koristilo progonstvo s istih ciljeva i sa sličnim posljedicama. U tom smislu ni ruski prognani nisu bili jedinstveni niti u bilo čemu »užasniji« od drugih. Brutalni i ugnjetački bili su i jedni i drugi!

Neutemeljenost građanske historiografije sibirskih političkih progonstava evidentna je i u drugom tipu zastranjivanja — »idealiziranju« položaja prognanika. Počev od Wallacea, koji u knjizi »Rusija« 1905 piše da »političko progonstvo u Sibir za političke prijestupnike ni izdaleka nije bilo tako užasno kakvim ga obično predstavljaju« i da im je jedina »neudobnost« bila u tome što su »bili obvezatni živjeti u odvojenom mjestu pod policijskim nadzorom«, nastavlja se ova mistifikacija. Po Walkinu progonstvo je bolševika bio »odmor«, za vrijeme kojeg su »išli u lov, pecali i čitali«. Slično piše Puškarev i još neki. Najdalje ide reakcionarni engleski historičar R. Hingley (u knjizi »Nihilisti«). U otvorenoj apologetici kaznene politike carizma tvrdi da se car s političkim prognanicima ponašao u skladu s etiketom (oslovljavao ih je s »ledi i džentlmeni« i naredivao da se s njima tako i postupa!?) a carski prognani bili su »meki« naspram »surovosti« sovjetske prakse! Autori skreću pažnju da se ne zavaravamo u pomisli kako se Hingley šali ili ironizira, jer on to piše vrlo ozbiljno.

Gorjuškin i Dergačev iznose još niz zamjerki recentnoj anglo-američkoj hi-

storiografiji (prešućuje revolucionarnu aktivnost političkih prognanika i njihov revolucionarni utjecaj, pri čemu se posebno trude omalovažiti ulogu boljševika u pripremi i provedbi Oktobarske revolucije; kada i priznaju doprinos prognanih dekabrista znanstveno-kulturnom razvitku Sibira u njima češće vide »otpisane« puntare, otpadnike od aktivne revolucionarne borbe; ne uspijevaju sagledati i objasniti veličinu podviga svih žena prognanih dekabrista baveći se biografijama nekoalicine; priklanjaju se stavovima kontrarevolucionarne emigracije u razmatranju problema narodnjaka i njihova proganjanja; svako produženje života u progonstvu i poslije izdržane kazne tumače kao »pomirenje sa sudbinom« i »zadovoljstvo položajem«). Na kraju konstatiraju da ova historiografija ima dva smjera: liberalno-objektivistički (kojega su tipični predstavnici Armstrong, Sullivan i Mazour) i konzervativni (Hingley i Walkin).

Radovi sakupljeni u ovom zborniku namijenjeni su, u prvom redu povijesničarima, ali mogu biti zanimljivi i drugima koji se bave ovim pitanjima (sociolozima politolozima i drugima). Najveću kvalitetu zbornika vidimo u prezentaciji novih povijesnih izvora i bogatstvu bibliografskih jedinica o političkim progonstvima u Sibir u vrijeme carizma. U znanstveni optičaj uvodi se svježja arhivska građa i mnogi historijski izvori (raznovrsne službene evidencije o prognanicima). Također se pokreću nova i dosad malo istražena pitanja, a odgovori će, po svojoj prilici, izmijeniti neka dosadašnja tumačenja i interpretacije. Kritički bi se pak moglo primijetiti da kvaliteta radova nije ujednačena. Zbornik je, osim toga, hupa pojedinačnih priopćenja, a ne razrada unaprijed određenih pitanja koja bi osigurala mogućnost sinteze i cjelovitost. Iskorak u političke progone post-revolucionarnog razdoblja također bi dobro došao.

Josip Anić